Den arbejdsløse vækst

Kan beskæftigelsen klare sig uden vækst?

Næsten 800.000 mennesker er sat uden for det danske arbejdsmarked. En del af dem er ikke i stand til at arbejde på grund af sygdom eller andre problemer. Men de fleste af dem ville gerne have et arbejde.

Løsningen er økonomisk vækst, siger politikere og økonomer. Men de giver ingen anvisninger på, hvordan det skulle kunne lade sig gøre at få flere arbejdspladser, samtidig med at man effektiviserer og rationaliserer masser af arbejdspladser væk og eksporterer resten til lande, hvor arbejdskraften er billlig, og miljø er for de rige. Alt sammen for at få gang i væksten.

Tro kan måske flytte bjerge, men det skaffer ikke arbejdspladser, uanset hvor meget man beder til vækstguden. Der skal andre ting til, og det har ikke noget at gøre med vækst, men med genskabelse eller nyskabelse, om man vil, af et samfund, hvor kvalitet vejer højere end kvantitet, og hvor produktivitet afløses af omhu og omsorg for mennesker og naturen. Vækst er intet værd i sig selv.

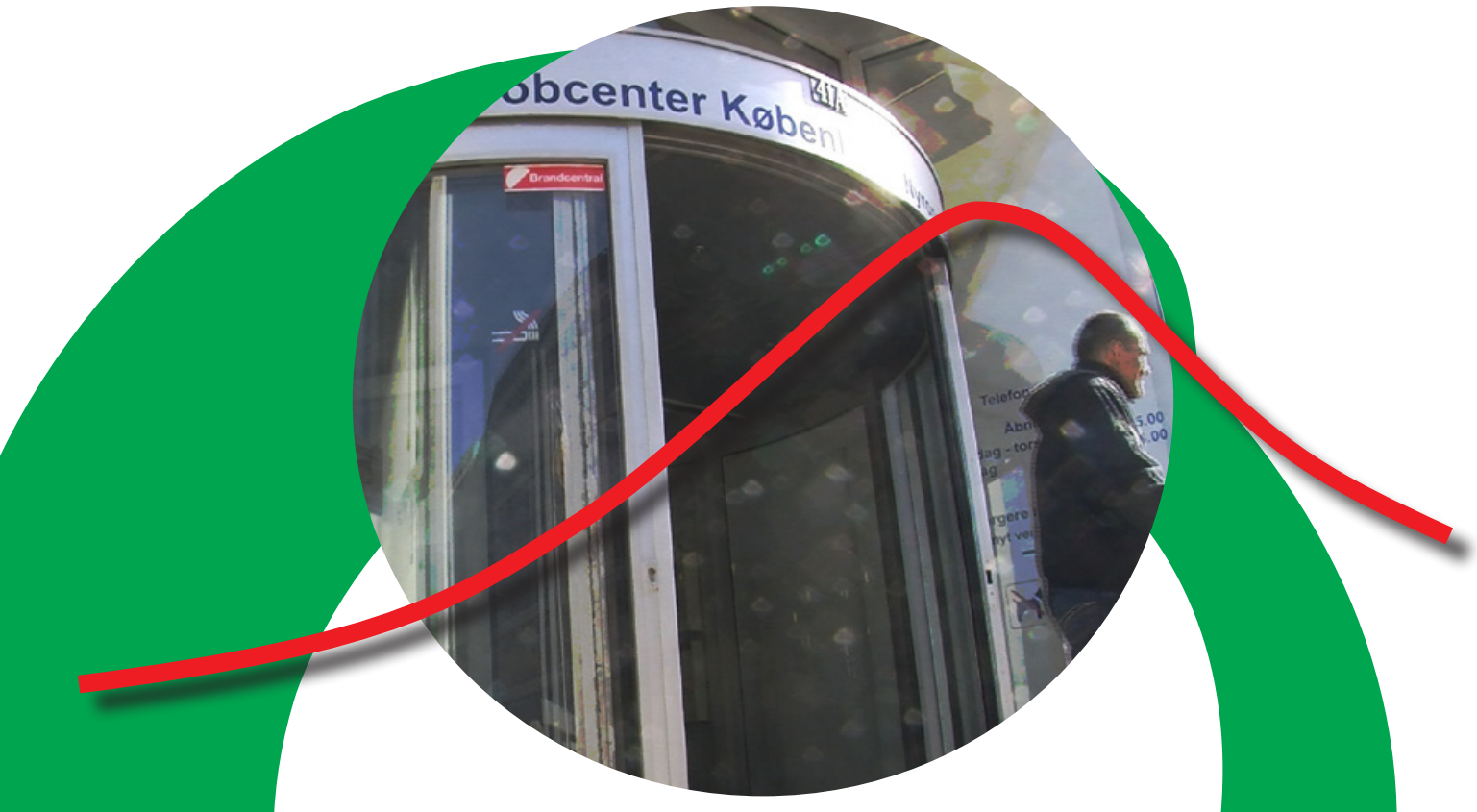

NOAHs Forlag
2015

Arbejdsløshed – historisk set

Arbejdsløhed er et relativt nyt begreb i menneskets historie. Indtil for nogle få hundrede år siden, afhængigt af, hvor på Jorden, vi befinder os, eksisterede begrebet ikke. Og i de få overlevende, oprindelige folkeslag, som stadig formår at opretholde en traditionel levevis, har ordet ingen mening.

I jægersamler-samfundet var arbejde forbundet med overlevelse. Man arbejdede for at få den mad, man havde behov for, og man arbejdede for at fremstille de redskaber, man skulle bruge til det, og for at skaffe sig beskyttelse mod vejret i de skiftende årstider. Hvor meget, man havde behov for at arbejde, afhang af årstiderne og vildtets tilgængelighed.

Senere samlede man sig i små landbysamfund med husdyr og et primitivt landbrug kombineret med indsamling af bær og nødder og med fiskeri og jagt. Men arbejdsindsatsen var stadig præget af opfyldelsen af de elementære behov og årstidernes skiften, og den gennemsnitlige arbejdstid var for de fleste sandsynligvis mindre end i dag.

Først med Middelalderens opvoksende bysamfund kunne man begynde at tale om noget, der lignede arbejdsløshed. Den stigende lagdeling i samfundet fik nogle til at ryge til bunds i samfundet, og de måtte overleve som tiggere og daglejere. Med det stigende antal landarbejdere og daglejere har der sandsynligvis i perioder været arbejdsløshed, men arbejdsløshed, som vi kender til det i dag, kan man ikke tale om.

Først med industrialiseringen, hvor mange mennesker opgav landbruget og vandrede til byerne for at udbyde deres arbejdskraft til fabriksejerne, kan man begynde at tale om arbejdsløshed, som vi forstår den i dag. Var man først flyttet til byen, var man som ufaglært arbejdskraft nødt til at opretholde en lønindtægt ved at sælge sin arbejdskraft for at have et sted at bo og få noget at spise. Faldt produktionen på fabrikkerne på grund af faldende efterspørgsel, eller fordi fabrikkerne fik nye maskiner, som kunne lave det samme ved hjælp af mindre arbejdskraft, opstod der arbejdsløshed. Industrialiseringen gav også arbejde til kvinder og børn, men som regel til usle lønninger og arbejdsvilkår.

Arbejdsløshed er et relativt nyt begreb i menneskehedens historie.

I jægersamler-samfundet var arbejde forbundet med overlevelse. Man arbejdede for at skaffe sig det, man havde behov for.

Det primitive landbrugssamfund havde brug for alle hænder, og arbejdet var præget af årstidernes skiften.

Først med industrialiseringen, hvor mange flyttede til byerne for at sælge deres arbejdskraft, opstod der arbejdsløshed, i den forstand vi kender den i dag.

Produktivitet, vækst og arbejdsløshed

Industrialiseringen skabte ganske vist mange arbejdpladser, men den betød også, at en række håndværksfag blev overtaget af maskinerne. Efterhånden skabte industrialiseringen et permanent lag af ledige – en arbejdskraftreserve, som industrien kunne benytte sig af.

Den stigende produktivitet op gennem 1800-tallet blev efterhånden udmøntet i en kortere arbejdstid. Omkring år 1900 var den faldet fra 12 – 14 timers arbejde i døgnet 6 dage om ugen til ca. 60 timer om ugen og med den stigende organisering kom den ned på 48 timer efter 2. Verdenskrig og 37 timer i 1990. En del af stigningen i produktiviteten er altså blevet omsat i kortere arbejdstid, mens resten er blevet omsat i et stigende forbrug, som har holdt beskæftigelsen oppe. Hertil kommer en stigende beskæftigelse i de såkaldte serviceerhverv og den offentlige sektors voksende velfærdssystem og uddannelsessektor efter 2. Verenskrig

Overordnet set kan man se, at en stigende produktivitet i industrien har skabt en tendens til arbejdsløshed, som så er blevet modvirket af dels af kortere arbejdstid, dels et stigende forbrug og dels af en voksende offentlig sektor.

Kravet om et stadigt voksende afkast i industri og erhvervsliv skaber et ønsket om en fortsat stigende produktivitet, hvor dyr arbejdskraft kan erstattes af billigere energi og teknologi med en faldende beskæftigelse til følge. Denne faldende beskæftigelse hævder man, må så igen modvirkes af mere vækst skabt af større forbrug. Og et større forbrug er jo netop, hvad industri og erhvervsliv ønsker for at få et stigende afkast.

Men et stigende forbrug kræver en høj beskæftigelse og en stigende realindkomst. Dette strider direkte imod erhverslivets interesse i lat holde lønningerne nede. Når en stigende del af produktionen så lægges i lande med lave produktionsomkostninger, så vil beskæftigelsen presses endnu mere. Når arbejdstiden ikke mere bliver kortere og beskæftigelsen i den offentlige sektor går ned på grund af rationaliseringer, så bliver det svært at få gang i det forbrug, som skal drive væksten.

Det er altså en meget relativ sandhed, at vækst i sig selv skaber flere arbejdspladser.

Industrialiseringen betød, at en række håndværksfag blev erstattet af maskiner. Kun et stigende forbrug og dermed en stigende produktion kunne holde beskæftigelsen oppe.

Kravet om et stadigt stigende afkast kræver en stadig produktivitetsstigning, hvor dyr abejdskraft erstattes af mere effektive maskiner og robotter.

Det er en meget realitiv sandhed, at vækst i sig selv skaber flere arbejdspladser.

Beskæftigelse i en ligevægtsøkonomi

Alt tyder altså på, at vi har malet os op i et hjørne, hvor væksten nærmest er gået i stå, og de gængse midler ikke mere virker. Men ønsker vi en bæredygtig udvikling, så er mere vækst i det materielle forbrug under alle omstændigheder ikke vejen frem – tværtimod. Hvordan skal vi så håbe på at få en stigende beskæftigelse?

Et væsentlig element er at holde op med at fokusere blindt på produktivitetsstigninger og rationaliseringer som dem, vi har set de seneste år. De økonomiske fordele, højere produktivitet medfører på kort sigt, betyder samtidig stigende arbejdsløshed med heraf følgende sociale problemer, mere stress hos de ansatte og stigende sundhedsudgifter på længere sigt. Alt sammen faktorer, som hurtigt kan æde den besparelse, man i første omgang forsøgte at opnå.

Et samfund i økologisk balance er et samfund med et helt andet fokus. Det er et samfund, hvor kvalitet tæller højere end kvantitet og produktivitet, og balance tæller højere end blind fremdrift. Det første skridt er en lang omstillingsproces, og den kan i sig selv give et stort antal arbejdspladser.

Et af de håndtag, man kan dreje på, for at få beskæftigelsen op uden at få forbruge til at vokse, er at flytte pengene fra det private forbrug til offentlige investeringer. Og det er i høj grad det, der skal til, for at skabe en bæredygtig omstilling.

En bæredygtig omstilling indebærer bl.a. en målrettet indsats for at reducere vores energiforbrug. Et af de steder, det er oplagt at begynde, er boligopvarmningsområdet, som står for ca. 40 procent af det samlede varmeforbrug. Der er store besparelser at hente ved at klimarenovere den gamle boligmasse. Fordeler man en sådan indsats over en årrække, vil det give mindst 20.000 arbejdspladser årligt over en periode på ca. 10 år.

Omstilling af vores energiforsyning til vedvarende energi og udbygning af den kollektive transport vil tilsvarende give en stor beskæftigelseseffekt. Et forsigtigt skøn giver en samlet effekt på mellem 40.000 og 45.000 arbejdspladser over en periode på ca. 20 år.

Vækst i det materielle forbrug er ikke længere en farbar vej til at skabe mere beskæftigelse.

Et samfund i økologisk balance er et samfund, hvor kvalitet tæller højere end kvantitet.

En omstilling af vores energiforsyning og vores transportsystem vil kunne skabe flere end 40.000 arbejdspladser.

Kvalitet i stedet for kvantitet

Vi har siden slutningen af 2. Verdenskrig i højere og højere grad satset på masseproduktion af billige forbrugsgoder. To steder, hvor det måske tydeligst kan ses, er landbruget og fødevareproduktionen.

Danmark var indtil for få år siden et land med mange mindre landbrugsbedrifter og et stort antal andelsslagterier og andelsmejerier. De 200.000 landbrug, som fandtes i 1960, er nu svundet ind til færre end 40.000, og antallet falder stadig. Den samme udvikling har fundet sted inden for fiskerierhvervet. Samtidig er de mange små, lokalt forankrede forarbejdningsvirksomheder i fødevaresektoren svundet ind til nogle få, meget store virksomheder. Udviklingen har medført massive miljøproblemer, overfiskning af de danske farvande og billige, industrielt forarbejdede fødevarer af en generelt dårlig kvalitet. Samtidig er i tusindvis af arbejdspladser forsvundet.

Denne udvikling kan vendes om som en del af en bæredygtig omstilling af landbruget. Den såkaldte Dalby-plan fra organisationen Frie Bønder viser, hvordan man konkret kan bryde nutidens industrilandbrug op i mindre landbrugsbedrifter, som kan danne grundlaget for en genskabelse af lokalt forankrede fødevarevirksomheder, hvor der er en tæt sammenhæng mellem produktion, forarbejdning og afsætning, og hvor en høj fødevarekvalitet er i højsædet. En grov vurdering viser, at der kan skabes mindst 40.000 nye, permanente arbejdspladser ved en sådan omlægning. En omlægning af fiskeriet til naturskånsomt og kystnært fiskeri vil ligeledes kunne skabe i tusindvis af nye arbejdspladser og tilmed medvirke til at genskabe de ødelagte fiskebestande.

En tilsvarende omlægning af en lang række erhverv fra industrialiseret masseproduktion af billige varer til en mere håndværkspræget produktion af højkvalitetsprodukter med lang holdbarhed vil ligeledes kunne medvirke til et nedsat energi- og ressourceforbrug, samtidig med at der kan skabes i tusindvis af nye arbejdspladser.

Det betyder ikke, at vi skal tilbage til tidligere tiders nedslidende fysiske arbejde. Men vi skal lære bruge vores teknologiske muligheder smart og effektivt – ikke som en erstatning for den håndværksmæssige kunnen men som en hjælp.

I 1960'erne fandtes der 200.000 landbrug i Danmark. I dag er tallet under 40.000.

Den stadigt stigende industrialisering har medført såvel massive miljøproblemer som forringet fødevaresikkerhed.

En omlægning af nuværende, industrialiserede landbrug til mindre, bæredygtige landbrugsbedrifter vil kunne skabe i tusindvis af nye arbejdspladser.

Vi skal ikke tilbage til tidligere tiders nedslidende, fysiske arbejde. Men teknologien skal hjælpe, ikke erstatte, den håndværksmæssige kunnen.

Bedre fordeling af arbejdet

Mellem 750.000 og 800.000 mennesker i den såkaldte erhvervsaktive alder står i øjeblikket uden for det danske arbejdsmarked. Det drejer sig om ledige på dagpenge eller kontanthjælp, om seniorer på efterløn, mennesker på sygedagpenge og en stor gruppe på førtidspension.

En del af denne gruppe har fysiske eller psykiske problemer, som gør, at de har svært ved at klare sig på arbejdsmarkedet, som det ser ud i dag. Men langt de fleste ville gerne arbejde, men kan enten ikke finde arbejde eller har svært ved at klare de omstændigheder, som arbejdsmarkedet kan tilbyde.

Samtidig har vi et arbejdsmarked, hvor mange mennesker også i dårligt lønnede stillinger føler sig presset til det yderste af rationaliseringer og effektivitetskrav, og mange føler sig tvunget til at arbejde langt mere end de krævede 37 timer for at kunne bevare deres job.

På trods af at der helt tydeligt ikke er arbejde at få til alle dem, der gerne vil have det, er det stadig en udbredt holdning, at "arbejdsløse ofte ikke gider arbejde", og "man kan altid finde et arbejde, hvis man bare vil". Vi ligger stadig under for flere generationers indoktrinering gående ud på, at man bør arbejde, og at det grundlæggende er umoralsk ikke at gøre det. Så ligger man samfundet til last, på trods af at der ikke er noget arbejde at få, eller at man måske er ude af stand til at klare vilkårene på nutidens voldsomt konkurrence- og effektivitetsprægede arbejdsmarked.

De fleste af os vil gerne have et arbejde, og for langt de fleste er det er både økonomisk og socialt belastende at stå uden for arbejdsmarkedet. Men de fleste vil også gerne have fritid, tid til deres børn og tid til samvær med famile og venner.

En bæredygtig omstilling af vores samfund vil kunne skabe tusindvis af kvalitetsjob. Men der kan stadig blive brug for at dele det arbejde, der er. Kortere arbejdstid og mindre stresset arbejde burde veje højere end mere velstand og gør det for de fleste, hvis de fik muligheden for at vælge.

Mellem 750.000 og 800.000 mennesker i den såkaldte erhvervsaktive alder står i dag uden for det danske arbejdsmarked.

Mange mennesker på arbejdsmarkedet er presset til det yderste af rationaliseringer og effektivitetskrav.

Kortere arbejdstid og et mindre stresset arbejde burde veje tungere end mere velstand og gør det for de fleste, hvis de fik muligheden for at vælge.

Vækstdogmets fallit

Samfundets økonomiske vækst har i mange årtier medført både stigende velstand og bedre velfærd. Men den økonomiske vækst har også ført til rovdrift på klodens ressourcer, global forurening og klimaændringer, som truer med at tage magten fra os. Og nu ser vi, at væksten er ved at gå i stå, og at de mere og mere panikagtige tiltag for at få den i gang igen betyder nedskæringer i vores velfærd, stigende sociale og psykiske problemer for flere og flere mennesker og en arbejdsløshed, som er langt fra at forsvinde.

Hvad betyder det, når alting måles i penge, og det eneste fokus er økonomisk vækst?. Det er svært at sige det tydeligere, end den indiske fysiker og miljøaktivist Vandana Shiva gør det:

"Grænseløs vækst er økonomernes, koncernernes og politikernes livsløgn – og hele deres målestok for fremskridt".

"Sandheden er, at den dominerende model for økonomisk udvikling er blevet livsfjendsk. Når økonomi alene skal måles i pengeflow, bliver de rige rigere og de fattige fattigere. Og nok bliver de rige rigere målt i penge. Men de bliver også fattigere i den bredere sammenhæng af, hvad det vil sige at være menneske".

Det er en myte uden hold i virkeligheden, at højere beskæftigelse og bedre velfærd nærmest som en naturlov kræver økonomisk vækst. Traditionel tænkning har spillet fallit. Det kræver en ændring af hele vores økonomiske tankegang at standse den nedadgående spiral, som vækstdogmet har ført os ind i. Det kræver politisk omstillingsparathed i tanke såvel som i handling.

Skal vi ud af den nedadgående spiral, som vækstdogmet har ført os ind i, kræver det en ændring af hele vores økonomiske tankegang. Det kræver politisk omstillingsparathed i tanke såvel som i handling.

Den økonomiske vækst har ført til rovdrift på klodens ressourcer og til en global forurening, som truer med at tage magten fra os.

Grænseløs vækst er økonomernes, koncernernes og politikernes livsløgn - og hele deres målestok for fremskridt.

Film og pdf-hæfter om vækst
Dette hæfte er udarbejdet som baggrundsmateriale til filmen "Den arbejdsløse vækst", som kan ses på YouTube på NOAHkanalen.

Filmen og det tilhørende hæfte er en del af en serie bestående af:
Den grænseløse vækst
Hvad er eksponentiel vækst?
Den korte vækst
Er økonomisk vækst overhovedet en normaltilstand?
Den grønne vækst
Hvad dækker begrebet grøn vækst over?
Den arbejdsløse vækst
Er økonomisk vækst en betingelse for flere arbejdspladser?

Til de fire film er udarbejdet fire korte baggrundshæfter, der kan downloades som pdf-filer.

Links til både film og hæfter kan findes på NOAHs hjemmeside: www.noah.dk under materialer til undervisning.

Såvel hæfter som film er produceret med støtte fra Undervisningsministeriets Udlodningsmidler.

Den arbejdsløse vækst
Kan beskæftigelsen klare sig uden vækst?

Tekst: Stig Melgaard, NOAH Modvækst
Udgivet af NOAHs Forlag,
ISBN (kun som pdf-publikation): 978-87-91237-72-0

Miljøbevægelsen NOAH,
Friends of the Earth Denmark,
Nørrebrogade 39, 2200 København N
Tlf.: 35 36 12 12
Giro: 5 5600 39
E-mail: noah@noah.dk
Hjemmeside: www.noah.dk

NOAH, maj 2015